

قرآن روش‌های شناخت تجربی را تأیید می‌کند

عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و معارف قرآن کریم گفت:



عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و معارف قرآن کریم گفت: یکی از محورهای بسیار مهم، بحث روش‌های شناخت در علوم تجربی و انسانی است. قرآن ابزارها و روش‌های شناخت تجربی را تأیید می‌کند و چه بسا به آنها حقانیت می‌بخشد البته باید بین حقانیت روش یا ابزار شناخت با دستاوردهای علوم تجربی فرق بگذاریم.

حجت‌الاسلام یوسفی مقدم

به گزارش ایبنا، نشست «روش حکمرانی قرآن بر علوم»، یکشنبه ۲۰ فروردین ماه از سوی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی برگزار شد. حجت‌الاسلام و المسلمین محمداصداق یوسفی مقدم؛ عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و معارف قرآن کریم، در این نشست به سخنرانی پرداخت که در ادامه می‌خوانید؛

بحث بنده ناظر به علمومی است که امروزه رایج هستند و از آنها با عنوان علوم تجربی یاد می‌شود. بحث ما در اینجا حکمرانی علمی قرآن کریم نیست بلکه حکمرانی قرآن بر علوم ساخت یافته بشری است. ما بر این باور هستیم که آموزه‌ها، معارف و مفاهیم قرآن کریم از ثبات برخوردار هستند و در طول زمان تغییر و تحولی در آنها به وجود نمی‌آید اما سؤال این است که این قرآن با این خصوصیت، با علمومی که همواره در حال تغییر و تحول است چگونه می‌تواند تعامل کرده و بر آنها حکمرانی کند؟ علی‌القاعده باید محورها و موضوعات مهمی که می‌توان بر اساس آنها روش حکمرانی قرآن بر علوم را استخراج کرد را مورد توجه قرار دهیم

لزوم توجه به سنت‌های الهی

به طور اجمال می‌توان گفت روش حکمرانی قرآن بر علوم، روشی تعاملی و در راستای رفع نارسایی‌های علوم است. آن محورهایی که منجر به اینگونه روش می‌شود را بنده در حد توان عرض می‌کنم. یکی از محورهای بسیار مهم، بحث روش‌های شناخت در علوم تجربی و انسانی است. بر اساس برداشت بنده از آیات قرآن کریم، قرآن ابزارها و روش‌های شناخت تجربی را تأیید می‌کند و چه بسا به آنها حقانیت می‌بخشد. لازم به یادآوری است که باید بین حقانیت روش یا ابزار شناخت با دستاوردهای علوم تجربی فرق بگذاریم. ما بر این باوریم که گزاره‌های قرآن کریم از حقانیت برخوردار هستند و حقانیت این گزاره‌ها هم از اصول خدشه‌ناپذیر باورهای دینی ماست لذا اگر قرآن در موضوعی، داوری یا اعلام نظر قطعی داشته باشد برای ما حجت و حق است.

حقانیت فضاها و گزاره‌های قرآن دو صورت است که گاهی در فضایی حقیقیه بیان می‌شود یعنی قرآن کریم آنچه بیان می‌کند همگی مطابق با واقعیت خارجی است و گاهی نیز این فضاها در قالب توصیف هستند و این قضیه چه حقیقی و چه اعتباری باشد دارای حقانیت است. حال اگر گزاره‌ای در قرآن کریم در تأیید یک روش علمی مشاهده کردیم، آن روش علمی برای ما تبدیل به حق و معتبر می‌شود و نتیجه آن هم اعتمادسازی نسبت به دستاوردهای حاصل از آن روش است. در آیه ۱۳۷ آل عمران آمده است: «قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ قَسِيْرًا فِي الْأَرْضِ قَانظُرُوا كَيْفَ كَانَتْ عَاقِبَةُ الْمُكْدِبِيْنَ؛ پیش از شما مللی بودند و رفتند، پس در اطراف زمین گردش کنید تا ببینید چگونه تکذیب‌کنندگان (وعده‌های خدا) هلاک شدند» خدای متعال در این آیه بر لزوم توجه به سنت‌های الهی اشاره کرده است که این سنت‌ها برای ما حجت هستند و استخراج این سنن الهی در پدیده‌های مختلف بر ما واجب شده است.

نسبت قرآن و علوم

یکی دیگر از نسبت‌هایی که قرآن کریم نسبت به علوم دارد هدفمند کردن علوم است. قرآن کریم بر هدفمندی آفرینش و نفی باطل تأکید می‌کند و می‌فرماید هیچگونه باطلی در آفرینش آسمان و زمین وجود ندارد و نگاه بازیچه‌ای را از آفرینش نفی می‌کند. قرآن کریم به انسانی که در هر علمی تخصص دارد هدف می‌دهد و می‌تواند علم خودش را در خدمت جامعه قرار دهد. مسئله دیگر توسعه ابزار شناخت است. قرآن کریم برخلاف علوم تجربی و انسانی، ابزار معرفت را منحصر در تجربه و آزمون نمی‌داند بلکه به ما می‌فهماند که ابزار دیگری برای معرفت و تحصیل علم وجود دارد؛ مثلاً عقل که یقین آور و حجت الهی است از این ابزارهاست.

در قرآن کریم آمده است: «يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيْرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيْرٍ ۖ قَدْ جَاءَكُمْ

مِنَ اللّٰهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُّبِينٌ؛ ای اهل کتاب، تحقیقاً رسول ما به سوی شما آمده که حقایق و احکام بسیاری از آنچه از کتاب آسمانی را پنهان می دارید برای شما بیان می کند و از سر بسیاری (از خطاهای شما) درمی گذرد. همانا از جانب خدا برای (هدایت) شما نوری (عظیم) و کتابی آشکار آمد» (مائده/۱۵) بنابراین قرآن کریم به ما شناخت هم می دهد. شناخت شهودی دیگر که از نظر قرآن حجیت دارد شناخت فطری است. در قرآن کریم آمده است: «فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللّٰهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ؛ پس تو مستقیم روی به جانب آیین پاک اسلام آور در حالی که از همه کیشها روی به خدا آری، و پیوسته از طریقه دین خدا که فطرت خلق را بر آن آفریده است پیروی کن که هیچ تغییری در خلقت خدا نباید داد، این است آیین استوار حق، و لیکن اکثر مردم (از حقیقت آن) آگاه نیستند» همچنین قرآن کریم منبعی برای شناخت الهامی است. مرحوم شهید مطهری بیان مفصلی دارند و نام تعداد زیادی از دانشمندان علوم تجربی را می برند که معتقدند این علوم را بر اساس الهام به دست آورده اند. البته قرآن کریم تأکید زیادی دارد که علم را به نحو اکتسابی و استدلالی کسب کنید.

خطرات دانش بشری

قرآن کریم در رویکرد تعاملی با علم، تجربه و روش تجربی را حجت می کند و به دستاوردهای علم، اعتبار می بخشد. از سوی دیگر، قرآن کریم سعی می کند علم را هدفمند و همسو با آفرینش خلقت و انسان کند و در عین اینکه با علوم انسانی و تجربی هماهنگی دارد در عین حال نارسایی ها و آسیب های شناخت حسی و تجربی را بیان می کند. این هم یکی از محورهای است که قرآن کریم بر اساس آن، روش حکمرانی خود بر علوم را تحکیم می کند. قرآن کریم از یک طرف تأکید دارد که انسان و جامعه باید به صنایع پردازند و خطرهایی که جامعه را تهدید می کند را برطرف کند اما از سوی دیگر تأکید دارد این علم نباید در خدمت ظلال و گمراهی انسان باشد چراکه دانش بشری، علاوه بر خدماتی که به انسان ارائه می دهند خطراتی هم برای بشر دارند که باید برطرف شود.

یکی از خطراتی که دانش بشری در پی دارد، القای قطعی بودن دستاوردهای علوم بشری و تعمیم دادن آنها است. این کار اشتباه است چون نتایجی که در علوم تجربی حاصل می شود بر اساس یک قیاس استقرایی است و یکی از مقدمات قیاس استقرایی ناقص است و چون استقرای تام نیست از این رو، نتیجه را هم نمی توان قطعی تلقی کرد. این میزان خطاپذیری که ما در دانش های تجربی و علوم طبیعی مشاهده می کنیم در علوم انسانی، بسیار بیشتر و بالاتر است چراکه شرایط آزمون در علوم انسانی سخت تر است. حال اگر کسی بیاورد و نتایج این علوم را تعمیم دهد و قطعی القا کند طبیعی است که چنین کاری خلاف واقع و روش علمی است. از سوی دیگر این علوم نمی توانند مدعی جهان بینی باشند لذا اساساً جهان بینی علمی از واقعیت خارجی برخوردار نیست بنابراین باید این نارسایی ها از علوم برطرف شود.